

МЕДІА-ЖУРНАЛІСТИКА

УДК 007:304:001

Світлана Бондар

ЕТИМОЛОГІЯ, ЕВОЛЮЦІЯ, ЗЛОВЖИВАННЯ ТА ІНФЛЯЦІЯ КСПМ «КРИЗА» В МЕДІАДИСКУРСІ

У статті, використовуючи огляд наукових праць провідних світових дослідників, здійснено розвідку щодо етимології, еволюції, неналежного використання ключового слова поточного моменту «криза» в медіадискурсі. Визначено специфіку функціонування цієї лексичної одиниці, окреслено коло проблем, причин і наслідків некоректного вживання.

Ключові слова: *ключові слова поточного моменту, криза, медіадискурс.*

В статье, используя обзор научных работ ведущих мировых исследователей, осуществлено исследование этимологии, эволюции, ненадлежащего использования ключевого слова текущего момента «кризис» в медиадискурсе. Определена специфика функционирования этой лексической единицы, очерчен круг проблем, причин и последствий некорректного применения.

Ключевые слова: *ключевые слова текущего момента, кризис, медиадискурс.*

In the article, using the review of scientific papers leading researchers carried out on etymology, evolution, misuse keyword of the moment «crisis» in the media discourse. The specificity of the functioning of the lexical unit, set the scope of the problems, causes and consequences of incorrect use, expedience and prospects for further research.

Key words: *the Key words of the stream moment, crisis, media discourse.*

Медіадискурс завжди був і є джерелом соціокультурної інформації, а ключові слова поточного моменту (далі КСПМ), котрі набувають особливого статусу в певний період, — позначали і позначають істотні для соціуму реалії на конкретний, поточний момент. Якщо співвіднести їх із зовнішніми чинниками, то такі слова втрачають власне лінгвістичні ознаки і стають лейтмотивами доби і одразу фік-

суються у медіадискурсі. Тому вважаємо, що саме через дослідження маркерів медіатопіків, яким є КСПМ, ми зможемо отримати достатньо повне, почасти свідомо приховане, уявлення про політичні, економічні та соціокультурні процеси, які відбуваються у світі та країні.

Наразі, *об'єктом* нашої уваги є лексема «криза», котра, починаючи з другої половини 2008 року, належить до ядра КСПМ і має інтернаціональний характер. *Актуальність теми дослідження* пояснюється просто вибуховим збільшенням частотності вживання цієї лексеми, а також зміною статусу в ієрархічній системі лексики, перехід до ядра КСПМ з виправданим набуттям все більшої значущості в українській картині світу, і почасти досить некоректне використання у сучасному медіадискурсі.

Не забуваючи про те, що «ЗМІ не просто віддзеркалюють дійсність, об'єктивно фіксуючи те, що відбувається навколо події. Більшість сучасних вчених, вважають, що ЗМІ прямо чи опосередковано, у відкритій чи прихованій формі впливають на всі соціально-політичні процеси в суспільстві» [2, 20], ми пропонуємо дослідження еволюції використання лексеми «криза» у медіадискурсі. Досліджувана проблема полягає в тому, що в сучасному науковому світі неоднозначно тлумачать саме поняття «криза» і навіть існують розбіжності щодо конотаційного забарвлення спочатку однозначної лексеми, а журналісти схильні занадто часто використовувати КСПМ «криза» у дуже широкому значенні, що призводить до інфляції лексеми та спотворення реалій і створення хибної картини світу.

Наразі лексема «криза» особливо часто використовується з різними, інколи навіть протилежними, значеннями у промовах політиків, різноманітних експертів, журналістських текстах, художній літературі, у різноманітних онімах: назвах фільмів, вистав, психологічних семінарах, магазинів. Використовується навіть у рекламних слоганах. Тому *метою нашого дослідження* є визначення кола актуальних проблем, які пов'язані із неналежним використанням учасниками медіадискурсу КСПМ «криза» та дослідження можливих негативних наслідків. Для досягнення мети дослідження ми звернулися до низки ґрунтовних досліджень провідних науковців світу, співставили зазначені проблеми з нашими реаліями і окреслили коло наступних *завдань*: з'ясувати етимологію слова, чітко визначити семантичне значення, опрацювати низку неперекладених українською мовою

наукових праць щодо проблем функціонування лексеми у світовому медіапросторі.

Варто зазначити, що вже здійснено немало розвідок, існує певна кількість різнопланових матеріалів, як щодо самого явища так і функціонування лексеми «криза», у цікавих студіях представників різних царин науки. Варто виокремити роботи російських вчених: Т. В. Шмелевої, І. В. Башкової та Т. Л. Камінської. Із робіт західних вчених на увагу заслуговують дослідження В. Мейра, У. Еко, Б. Зімера та Ф. Дюмонта.

Отже, за етимологічним словником української мови, «криза» — запозичення з французької мови засвоєний як латинський термін (цікаво, що за російським етимологічним словником — запозичення з німецької (XIX ст.) де *krisis* — через лат. посередництво) має значення *рішучий момент, перелом*. У свою чергу походить з грецької мови *κρίσις* (*krisis*) <κρίνω (kriṅō) — *переломний момент, вибір, розрізнення, міркування, суд, рішення вироку*; пов'язано з *розділяю, вибираю, виношу рішення, суджу, обвинувачую*. Споріднений з латинським — *відокремлюю*.

Також можна визначити як *різкий, крутий злам у ході якогось процесу, що змінює його форму, напрямок, а також точку вибору, який перекреслює щось у минулому*.

Спочатку суто медичний термін з часом розширив межі своєї вживаності й охопив усі сфери буття: фізичну, ментальну та соціальну.

У сучасному розумінні лексема повернулася у вжиток після розпаду Радянського Союзу. До цього часу вживалася винятково як така, що описує нехарактерні для радянської дійсності явища. Стосувався термін лише капіталістичного господарства. Переконалися у слушності думки можна за допомогою тогочасних словників Ушакова, Ожегова та інших [6, 7]. Так у словнику Ушакова у другому значенні «криза» тлумачиться як таке: «що періодично настає в капіталістичній економіці явище надвиробництва товарів, що призводить до розорення дрібних виробників, до скорочення виробництва і до посилення безробіття». У словниках, котрі видавалися уже в незалежній Україні обмеження за політичним устроєм уже не зазначені. Навіть в оновлену версію словника Ожегова були внесені виправлення щодо капіталістичних країн.

Цікавим є той факт, що в емігрантському середовищі «криза» в основному вживалася щодо духовних та моральних проблем, а най-

нижча частотність вживання лексеми зафіксована вченими саме під час Другої світової війни [1, 68]. Чи менше стало в країні негараздів, котрі можна було б так назвати? Звісно що ні. Пояснення на поверхні, так як зазначає Жерар Чейланд «Сьогоднішній світ не відрізняється від вчорашнього, але ЗМІ формують про нього інше враження». Тобто проблема актуальна не лише для колишньої тоталітарної країни, а й для демократичних сучасних країн також. На його думку останнім часом у світі відбувається все менше подій, які можна назвати цим терміном, але попри це відбувається обернений процес — зловживання лексемою «криза». Пояснює науковець свою тезу тим, що гуманітарна дипломатія зацікавлена в існуванні кризи, щоб виправдати своє втручання і взяти на себе більше повноважень, тим самим втручаючись у кризи та ускладнюючи їх. І застерігає, що з поширенням такого досвіду втручання у внутрішні події країн можуть стати нормами у відносинах між країнами під час криз та інтерпретуватись уже, власне, як право на втручання. Дефіную проблеми сусіда як кризові — і отримуй дозвіл на «допомогу». Маніпуляція певними лексемами має цілком конкретні наслідки.

Цей термін, в початковому значенні, стосується подій, які вносять розриви, модифікації. Дослідник наголошує, що необхідно уникнути передчасного іменування словом криза будь-яких незвичних подій. Журналісти ж часто перебільшуючи ту чи іншу подію називають її «кризою», а через кілька тижнів читачі уже забувають і про саму подію, і про шкоду, яку вона завдала. То чи була це «криза»? Звісно ж що ні.

На думку Умберто Еко надзвичайно важливо для учасників медіа-дискурсу розрізнати процеси і явища, які є справжньою кризою, і тим, що журналісти називають кризою [10]. Вчений наголошує на тому, що в сучасному світі КСПМ «криза» зазнає надлишкового використання, що неминуче призводить до інфляції самої лексеми. Пояснення цього явища вбачає в нездоровому бажанні авторів створити резонансний текст. Щоб подія набула розголосу журналісти свідомо називають її «кризою». Саме так, на думку автора, з'являються вигадані, міфічні кризи.

Не менш важливою проблемою, на думку Жерара Чейланда та Умберто Еко, є реалії, котрі повністю відповідають поняттю «криза», але журналісти їх вперто не хочуть або просто, з певних причин, від-

мовляються помічати. У цьому полягає найбільша загроза, адже, коли не здійснюються кроки, щодо подолання — проблема посилюється, криза міцнішає. У результаті — негативне явище набирає більших обертів у всьому світі, можливе навіть виникнення масового психозу, котрий триває значно довше, ніж власне криза, щодо подолання якої не вживали заходів безпеки. На доказ своєї думки, автор наводить приклад із Чорнобилем, коли французькі журналісти впритул не побачили кризової ситуації у квітні 1986 р., що призвело до багаторічних негативних результатів. Ноам Хомський, у свою чергу, стверджує, що таке «свідоме» замовчування відбувається, зазвичай, з «благословення» уряду країни, і є нічим іншим як маніпуляцією, котра є неприпустимою в демократичних суспільствах 21 століття і такою, що неодмінно призведе до ще більших втрат. Адже, як зазначає П'єр Гадонньє: «Ніщо так не небезпечно, як оптимізм і впевненість, бо вони заважають бути готовим до кризи».

Саме тому, особливо цікавою вважаємо дискусію сучасних дослідників щодо виникнення двох асоціативних полів, котрі сформувалися (і продовжують формуватися) у слова «криза» як у світі в цілому, так і в Україні зокрема: криза — занепад, загострення ситуації та криза — можливість, вдалий момент. Щодо української дійсності, то у досліджених нами заголовках газети «Дзеркало тижня» співвідношення у середньому 75 % до 25 % (за 2008–2013 рр.)

Китайський філолог Віктор Г. Майр з Університету Пенсільванії у своїй статті «Небезпека + слухна нагода ≠ криза» [8] зазначає, що неправильне тлумачення китайських ієрогліфів ввело багатьох в оману. «Особливо серед представників молодого покоління досить поширеною є думка, що китайське слово «криза» сформовано з елементів, що означають «небезпека» і «слухна нагода». Вперше він почув таке цікаве посилання на східну мудрість ще 10 років тому від голови виконавчої американської влади, котрий прийняв це горезвісне формулювання як основну передумову методу для зростання прибутків, навіть коли ринок падає. На той момент, вчений не хотів розчаровувати свого співрозмовника, який радо засвоював дорогоцінні камені далекосхідної проникливості зі сторінок своєї книг. Тепер, однак, вчений, як синолог, відчуває себе зобов'язаним розвіяти цей міф, адже, на його думку, збиток від подібної псевдо-інтелектуальності досягнув загрозливих масштабів. Так як багато різноманітних експертів і тера-

певтів зросли і збагатилися навколо цього досить неточного формулювання.

Пояснення китайського слова «криза» складається з двох компонентів, «Верхня частина ідеограми “криза” — це символ “небезпека”; нижній символ відображає “слухну нагоду”». На думку вченого це твердження хибне в силу одразу трьох причин.

Друга помилка в такій концепції в тому, що автор взяв китайське слово як одне графічне зображення, називаючи його ідеограмою китайського слова «криза». Як для більшості слів на мандаринській, слово «криза» складається з двох символів, які пишуться різними ієрогліфами Вей (危) і джі (机 / 机).

Трете і фатальне непорозуміння виникає у визначенні автором «Джі» як слухна нагода. Хоча дійсно wēijī означає «криза» і що склад wēi означає «небезпека», склад jī у слові wēijī не означає «слухна нагода». Таким чином wēijī дійсно означає «криза», небезпечний момент, час, коли речі починають йти незвично, не так. Wēijī вказує на небезпечність ситуації, коли потрібно бути особливо обережним. Це не момент, коли можна шукати переваги чи вигоди. В умовах кризи, людина, в першу чергу, потрібно рятувати себе! Wēijī в китайській мові, за ствердженням Віктора Майра, має нітрохи не менш небезпечне значення, аніж криза в англійській (а, отже, і в українській). Jīhūm китайською означає те саме що й для людей в Америці. Тож, на думку вченого, плутати wēijī з jīhūm така ж дурість, як наполягати на тому, що криза — це найкращий час для пошуку слухних нагод.

Ті, хто переконує, що китайське слово «криза» складається з елементів «небезпека» і «можливість» повинен розуміти, що такий заплутаний тип мислення є небезпечним для суспільства. Він формує у людей в нестабільних ситуаціях позитивне ставлення до негараздів, часто це не найкращий підхід до її вирішення.

Дослідження вченого завершується емоційним зверненням до тих, хто буде наполягати на поширенні потенційно небезпечної теорії, що «криза» = «небезпека» + «слухна нагода», будь ласка, не звинувачуйте в цьому китайську!

«Криза = безпека + можливість: змова міцніє» таку формулу пропонує Гарі Фен, котрий останнім часом полемізує з Віктором Майром, стверджуючи, що «в цілому конотація у китайській мові більше позитивна, ніж негативна» і зазначає, що наразі це улюбле-

ний риторичний прийом громадських діячів по всьому політичному спектру, від Альберта Гора до Кондолізи Райс. «Саме завдяки цьому спірному характеру «небезпека + можливість» несподівано виникає різноманітність контекстів протягом декількох десятиліть. Учений Єльського університету Фред Шапіро у своїй праці «Книга Котирування», пропонує свою гіпотезу щодо стимулу для поширення цього поняття. Він зазначає, що перший, хто акцентував на позитивності явища був Джона Ф. Кеннеді у своєму виступі перед скликання United Negro College Fund від 12 квітня 1959 року. Але Кеннеді не був творцем казки: подальше дослідження показує, що вона була у використанні серед християнських місіонерів в Китаї ще в 1938 році і поширеною в американському політичному дискурсі аж до 1940 року.

На підтвердження своєї думки автор наводить китайське прислів'я: «Криза — це можливість». Тобто він прирівнює «кризу» з «можливістю», перестрибуючи через негативну частину «небезпека».

На відміну від християнських місіонерів, котрі з Китаю поширили світом позитивно конотоване значення кризи як можливості, інакше розуміють і трактують її православні священники на теренах України.

Так в одному з листів святителя Миколая Сербського (Велимировича), зазначається, що «Криза» — слово грецьке, в перекладі воно означає «суд».

Раніше європейці, якщо було якесь нещастя, вживали слово «суд». Зараз слово «суд» замінили словом «криза», зрозуміле слово — менш зрозумілим.

Бо, поки вимовлялося зрозуміле слово «суд», була зрозуміла і причина, яка призвела до біди, був відомий і Суддя, що попустив біду, і мета, ради якої біда була попущена. Після підміни слова «суд» словом «криза», малозрозумілим для більшості, ніхто не може пояснити, ні чому він, ні від кого, ні для чого. Цікаво, що у листі зазначаються ті проблеми, котрі ми порушили в цьому матеріалі. «До тих пір триватимуть нещастя, поки люди не здогадаються незрозуміле слово “криза” перекласти своєю рідною мовою і з покайням, не вигукнуть: “Суд Божий!” Назви і ти, чесний отче, кризу судом Божим, і все буде тобі зрозуміло».

На категорії темпоральності семи зосереджує нашу увагу французький вчений Жерар-Франсуа Дюмонт у своїй статті «Що значить Криза?» [19]. Зазначаючи, що ті реалії, котрі журналісти називають

«кризою», мають різну тривалість: у наведених ним прикладах лексема «криза» використовується як інцидент, який тривав приблизно 2 тижні, а у другому — явище, яке тривало протягом 13 років. Нами ж зафіксований випадок, коли йдеться про кризу тривалістю в кілька століть. Звісно така розбіжність, спричинена дуже широким спектром трактування терміна. Також автор зазначає, що «Еволюція вживання слова походить з того, що слово “криза” стало безсумнівно використовуватись як слово “джокер”, що дозволяє уникнути інші менш зрозумілі терміни». Тож, зрештою, як зазначає французький дослідник, слово «криза» відтепер заплямоване, бо використовується під «різними соусами».

Отже, криза як поняття — це абсолютно природне явище, це неминуча частина будь-якого прогресу, часто — як необхідний елемент катарсису, очищення. І кожна людина, і будь-яке суспільство, і людство в цілому — кризу переживають постійно, неспинно, перманентно. Нагадаємо, що етимологія слова «криза» робить його синонімом таких понять, як «суд», «розділення», «встановлення відмінностей». Фаза, яку зазвичай називають «критичною», означає закінчення певного етапу розвитку і наближення остаточного «рішення», зважування всіх «за» і «проти».

Отже, підсумовуючи хочеться зазначити, що чим більше ми використовуємо розширене і неточне визначення слова криза, чим більше ми зробимо непомірним вживання, тим більше спотворюємо свою власну реальність. Ми втрачаємо таким чином переваги, котрі надає початкове значення цього слова, етимологічно рішення, вибір, щоб діяти, щоб подолати труднощі. Саме тому, важливо, щоб слово криза набуло істинного сенсу для того, щоб краще управляти своїм майбутнім. Таким чином, важливо, щоб учасники медіа дискурсу вкладали у слово криза її істинний сенс для того, щоб уникнути ганебної маніпуляції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Башкова И. В. Существование кризис в российских СМИ XXI века / И. В. Башкова // Политическая лингвистика. — Екатеринбург, 2009. — Вып. 2 (28). — С. 68–71.
2. Добросклонская Т. Г. Медиалингвистика: системный подход к изучению языка СМИ : современная английская медиаречь : учеб. пособие / Добросклонская. — М. : Флинта ; Наука, 2008. — 264 с.

3. Каминская Т. Л. Гламур в языковом и медийном пространстве современной России / Каминская Т. Л., Шмелева Т. В. // *Индия, Russian Philology*. — 2008. — № 27. — С. 86–103.
4. Шмелева Т. В. Ключевые слова текущего момента / Т. В. Шмелева // *Colleqium*. — 1993. — № 1. — С. 33–41.
5. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов ; под ред. Н. Ю. Шведовой. — Изд. 9-е, испр. и доп. — М., 1972. — 345 с.
6. Толковый словарь русского языка / под ред. Д. Н. Ушакова. Т. 1. — М., 1935. — 234 с.
7. Benjamin Zimmer Crisis = danger + opportunity: The plot thickens [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://itre.cis.upenn.edu/~myl/languageolog/archives/004343.html>
8. Victor H. Mair Danger+opportunity=crisis : How a misunderstanding about Chinese characters has led many astray [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.pinyin.info/chinese/crisis.html>
9. Gerard-François Dumont What is a crisis? [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.strategicsinternational.com/4endumont.htm>
10. Eco Umberto. La cultura no está en crisis; es crisis [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://cultura.elpais.com/cultura/2013/05/23/actualidad/1369333134_264650.html

Одержана 24.05.2014